

CONSIDERAȚII ISTORICE ASUPRA ETHOSULUI ROMĂNESC DIN ȚARA OAȘULUI

Doru RADOSAV

Restituirea istoriei Țării Oașului, în virtutea imperativelor istoriei locale, determină în primul rînd o reevaluare a viziunii istoriografice în sensul interpretării aspectelor particulare (de istorie politică, economică, socială, culturală), într-un concept mai larg care să definească statutul istoric al aceleia zone. Acest lucru este cu atît mai necesar cu cît acest statut istoric, mai mult poate decît în alte părți ale țării, se conjugă organic cu ceea ce numim ethos (tradiții, obiceiuri etc.), astfel încît documentele scrise sau mărturiile materiale nu fac altceva decît să devină expresia unei profunde virtualități infraistorice. Se poate afirma că ethosul Țării Oașului își găsește și o expresie istorică pe lângă faptul că el este sesizabil permanent printr-o existență nu întotdeauna cuprinsă într-o istorie scrisă.

Existența istorică a realităților românești din Țara Oașului, avînd o delimitare specifică își găsește așadar o exprimare specifică, fără însă a rămîne în ultimă instanță ruptă de contextul național al istoriei noastre, ci dimpotrivă potențează diverse aspecte ale problematicii naționale.

Ne vom opri în mod succint asupra cîtorva aspecte istorice care se vor a fi expresia unor realități a unui ethos (în sensul larg al cuvîntului însemnînd tradiție materială și spirituală) configurat nu atît de generos din lipsa izvoarelor scrise, cît semnificativ privind perioada evului mediu și a epocii moderne. Vom puncta doar felul în care modelul socio-istoric al evului mediu și al epocii moderne se concretizează în realitățile Țării Oașului sau cum își primește expresie particulară sau specifică, insistînd asupra fenomenului de rezistență în fața procesualității istorice.

În evul mediu timpuriu cuceririle arpadiene determină tendințe de disoluție a structurilor social-politice, tradiționale (obște sătosească, de pildă), prin sistemul daniilor de beneficii (donationes). Acest aspect se reflectă nemijlocit și în Țara Oașului începînd mai ales cu a doua jumătate a secolului al XIII-lea. Astfel la 1270 satele Livada, Orașul Nou, Vama, Prilog, sînt donate lui Nicolae fiul lui Mauriciu. La 1264, satul Tur intră în posesiunea comitelui Mihail. La 1291 satul Halmeu intră în stăpînirea magistrului Toma fiul lui Gavril, iar la 1315 satul Turulung intră în posesia magistrului Toma fiul lui Dionisie. Se pare că procesul

de feudalizare se realizează mai plenar în satele de graniță ale Oașului propriu-zis.

Organizarea comitatensă de la începutul secolului al XIII-lea determină desființarea granițelor tradiționale ale formațiunilor social-politice românești din Oaș și împărțirea lor în noua organizare administrativă între comitatul Ugocei și Sătmarului sau Maramureșului.

Totuși vechile instituții românești nu dispar, ci ele pot fi recunoscute în organizațiile comitatense. Astfel familia românească a Drăgoșeștilor din Maramureș, în calitate de comiți poartă în titulatura lor și titlul de comite al Sătmarului și Ugocei, și considerăm că acest lucru ar însemna acoperirea unei realități românești din teritoriile maramureșene, de către o autoritate oficială de origine românească, dincolo de simpla investitură în funcție sau de donație de pământuri.

Grefarea autorității comitatense asupra realităților românești, nu înlătură însă păstrarea unor instituții românești. Acest lucru îl putem sesiza în satele oșenești, care au intrat în comitatul Ugocea. Astfel la 1378, familia Drăgoșeștilor primește cetatea Gherța (Tămășeni), precum și satele Bătarci, Valea Seacă, Turț aparținătoare cetății Nyaláb, iar urmașii decăzuți ai altor familii voievodate românești din satele respective au devenit familiari la curtea Drăgoșeștilor. Așa este cazul lui „Ștefan voievod de Zepheg”, adică din Valea Seacă. În același an este menționat un frate a lui Drag, Olah Ioan din Nyaláb, care probabil fiind de aceeași condiție nobiliară românească, exprima la nivelul jurisdicției realitățile românești din Ugocea. De altfel înainte de 1378, mai precis la 1362 se vorbește de existența românilor din Ugocea, care devenind iobagi deserveau domeniul cetății Nyaláb, aveau sate așezate în zonele defrișate și care aveau și obligații militare, adică luptau sub drapelul lui Hinfi Benedek din Sătmar.

În altă ordine de idei putem remarca faptul că ethosul românesc din Țara Oașului s-a păstrat în bună parte prin legăturile strânse pe care le avea cu Maramureșul, atât la nivelul jurisdicției voievozilor maramureșeni asupra Oașului — așa cum am văzut — cât și la nivelul unor relații economice pe care le-au avut cu Maramureșul. Astfel de relații se explică prin acea cale sau drum al sării „via South” sau „semitem Sooul”, care pornea la 1355, din Ocna Sugatag, unde erau mine de sare și pe care se făcea aprovizionarea cu sare a oșenilor. Acest drum trecea peste munte la Certeze „viam quae itur Avas ad superiorem fodinam salium” sau „viam ad partes Avas pergentem”.

Ethosul românesc din Oaș exprimat prin viața religioasă poate fi reconstituit la nivelul documentelor vremii ca o realitate bine individualizată. Astfel în anul 1374, Papa Grigorie al XI-lea, cere ierarh ecleziastic român, sau cei care cunosc limba română pentru românii din Ugocea (decă și din Țara Oașului), sau cei dinspre hotarul Ungariei „pars multitudinis Wlachorum, qui circa metas Regni Hungariae versus Tartaros”, sugerînd a fi numit într-o astfel de funcție Antonio de Spoleto, deoarece cunoaște limba română, și astfel i-ar trece mai ușor la catolicism.

De obicei viața religioasă a românilor din Oaș, în evul mediu gravitează spre centrele culturale religioase ale românilor maramureșeni. Astfel la 1391, ținuturile Medieșului și ale Ugocei erau sufragane bisericii Sf. Arhanghel Mihail din Maramureș. În interiorul instituțiilor religioase din Oaș se pornește o amplă acțiune de rezistență față de tendințele de catolicizare, intensificată în condițiile secolului al XVII-lea. Spre sfârșitul acestui secol, la 1689, călugărul grec Isaia din Trebisonda, stabilindu-se în Oaș, la Bixad cu ajutorul citorva sate românești, construiește o biserică de lemn, a cărei construcție durează pînă la 1700, și care devine un centru ecleziastic însemnat, deoarece Isaia avea jurisdicție religioasă în Sătmar și Bihor. Acest misionar a depus o susținută activitate de edificare morală a enoriașilor, realizînd în același cadru al ortodoxiei, păstrarea identității etnice. În același cadru al ortodoxiei, după cum rezultă dintr-un memoriu al său, urmărirea să realizeze o unitate religioasă a românilor și rușilor în spiritul credinței ritului oriental.

În condițiile secolului al XVI-lea, instituțiile românești din Oaș transpar în documentele vremii în cadrul actelor urbariale. Astfel în conscripțiile iobăgești din 1553, se menționează existența unui voievod format din 5—10 sate în Țara Oașului. Între 1569 și 1578, Bixadul apare ca și Woyvodatus cu un voievod Stephanus Banyaz. La 1572, voievod al Oașului este Iacobus Kolbasz. Tot din actele urbariale rezultă faptul că la stabilirea dijmelor se folosește jurămintul românesc (iuramentum valachaljum), tot așa cum întilnim în salele românești ale Ugocei în sec. XIII, la 1215 pristavii Thomas și Marco în fața cărora se făcea acest jurămint. Acest fapt demonstrează că tradiția românească conviețuiește cu instituționalizările oficiale.

Același aspect constituie dualitatea tradiție-inovație care, se poate reconstitui dintr-un act civil și anume un act total din anul 1706, din Negrești-Oaș: „Locuitorul Oros Petru din Negrești împreună cu soția Vida Panna, în anul 1706, a dat locuitorului Bargo Demjen, ca și ginere din Negrești o bucată de pădure pentru totdeauna, din fiu în fiu, din neam în neam, în schimbul unui vițel care costa 3 fl. Dacă cineva l-ar tulbura, mina dreaptă să-i fie tăiată în 2—3 bucăți și pe deasupra să-i rămînă salului său 40 fl. pentru primar, 12 fl. pentru solgabirău, iar ca aldămaș 2 pinte de vin”. Astfel, tradiția exprimată prin actul zestrei, se regăsește în penalitatea prevăzută în caz de tulburare sau nesocotire a actului, în aldămaș vis-à-vis de taxele oficiale pe care le plătește oficialităților.

În secolul al XVIII-lea, pe aceeași linie a restituirii ethosului românesc, vine în sprijin o conștiință culturală românească care apare legată de circulația cărții vechi românești din Țara Oașului.

Donațiile și cumpărarea de cărți pentru lăcașurile de cult sînt dincolo de semnificațiile religioase (al expiației prin daruri făcute bisericii), expresia unei conștiințe culturale, al evoluției ethosului vis-à-vis de cartea tipărită și intens răspîndită în lumea satelor oșenești.

Actul de cultură, prin donațiile și cumpărarea de carte, angajează tot mai mulți membri ai obștii. Astfel, pe o Biblie din 1795 apar însemnați

ca donatori 17 locuitori din Bixad. Însemnările de carte sînt edificatoare pentru reconstituirea și a altor aspecte ale culturii românești. Astfel la 1729, înțilnim un copist din Oaș și anume Ioniță Cămărzanul. O altă însemnare din 1771, dovedește existența unei școli românești la Negrești „Scris-am eu, Pop Teodor să se știe cînd am fost acea bine oșcola acolo anume așa au fost amin de coconi“. Tot din însemnări se poate desluși statutul social al donatorilor. Astfel găsim numele lui Bîle Olecsa, nobil român care face donații de carte pentru mai multe biserici. Deosebit de interesant este faptul că în aceste însemnări, începînd din jurul anului 1740, apare și denumirea de Țara Oașului sau Țara Avașului în localizarea satului sau a locuitorilor, fapt ce ne demonstrează și pe această cale conștiința apartenenței locuitorilor la o entitate geografică distinctă, tradițională. Pe de altă parte însă circulația cărții (de Rîmnic, Blaj, București) realizează o integrare a ethosului românesc din Oaș, în cadrul cultural național. De asemenea deseori se face cumpărarea cărții de la deținătorii din alte părți ale țării, Transilvaniei, cum este cazul lui Opre Andrei din Ghiuza, județul Someș, care vinde la 1804, o Biblie editată la Blaj în 1795, lui Baltă Iacob, Sas Găvrilă și Sas Gheorghe din Certeze.

La începutul secolului al XIX-lea, cînd apare o literatură istoriografică a Oașului, se poate constata că în scrierea istorică, în conștiința istoriografică mai bine zis, identitatea istorică și a ethosului românesc din Țara Oașului, este surprinsă pregnant. Astfel în monografia dedicată comitatului Ugocea „Notitie politica, historica, topografica inebili comitatus Ugocensis“ a lui Szirmay, apărută la Pesta în 1805, se menționează faptul că localitățile Tarna Mică, Tarna Mare, Bocicău, Valea Seacă, Bătarci, Turț, Gherța Mică, Gherța Mare, sînt sale de origine românească din timpul Drăgoșștilor „Dragfiorum majores origine Valachis“. Tot astfel, Szirmay la 1810 notează faptul că Negreștiul este locuit în majoritate de nobili români, sau în Tur de asemenea se află nobili români.

Dacă am încerca să reconstituim modelul economiei rurale al satului oșenesc, la începutul secolului al XIX-lea, se poate detecta același ethos distinct, convertit în tradiționalismul ocupațiilor locuitorilor intim legate de boğățiile solului și subsolului, de un cadru istoric și geografic caracteristic. Astfel din denumirea localității Tarna Mare, la începutul secolului XIX, se poate configura aspectul ei economic tradițional: „două izvoare de apă termală cu puteri medicale“ (duae scaturigines acidas eructant aquas, medica vi pollentes); „mine vechi de aur și argint“ (auri item et argenti fodinarum antiqua in montibus sunt vestigia); „o mașină (moară) de tors pe riul Tarna“ (machina tusoria rivo Tarna) care este ridicată de obște (ope publica sublevarentur). În Bocicău se află „ogoare întinse pentru ocupații agricole“ (agros în planitie agricolationi commodos) dar și „terenuri mișcătoare“ (terrenis fluidimi sunt). În Valea Seacă se află o „pădure întinsă“ (latus sylvae) și „pămînt steril, neprielnic pentru cultivarea grînelor“ („agro sterili frugibus et grammîni inimico“). Turțul este un sat întins și bogat („pagus vastus et copiosus“), pămîntul este cultivabil („gleba tamen, frugum

gaudet"), iar colinele îmbelșugate, produc vin bun („collibus boni vini feracibus”).

Identitatea istorică a Oașului, constituită pe continuitatea și unitatea tradițională, ne este relevată și prin intermediul toponimiei, argument important pentru caracterizarea habitatului rural în Oaș. Din câteva date de toponimie intravilană pe care le-am cules se poate reconstitui sumar o imagine a satului Țării Oașului și din acest punct de vedere. Astfel structura satelor este de obicei aceea a satului compus de-a lungul drumului și de vale sau a „satului răsfirat”. Fiecare sat are în așezarea sa așa numitul „drumul țării” — fapt ce ne demonstrează convergența lor spre aceeași traiectorie geografico-istorică; celelalte străzi din interiorul satului nu poartă denumirea de drum, ci de uliță. Părțile satului poartă de obicei denumirea provenită din așezarea lor pe altitudine, a formelor de relief: Suseni (cei de sus), Joseni (cei de jos), Dîmbeni (cei de pe dîmb), sau denumiri provenite din onomastică, sau după împărțirea pămîntului „la firtăi”, sau legate de anumite personalități istorice, cum este „ulița Pintii”.

Dacă începutul secolului al XIX-lea, aduce în conștiința istoriografică identitatea istorică a Oașului, la mijlocul aceluiași secol ethosul Țării Oașului este recunoscut și din producțiile literare care valorifică acest ethos. Dincolo de ficțiunea literară se pot desprinde anumite referințe istorice, sau evenimentul istoric. Astfel la 1853, Iacob Brendușianu, publică în „Diorite Bihorului” o navelă intitulată „Camerdiane” (Cămîrzana), în 10 capitole, inspirată din ethosul Țării Oașului căci după cum arată autorul „poporul român încă își are datinile sale provinciale”. După o descriere a Țării Oașului el plasează acțiunea naveli sale în acest cadru, semnificativ fiind însă faptul că croul naveli devine participant la revoluția din 1848 din Bucovina și Banat. Desigur ficțiunea literară nu poate deveni un izvor documentar în totalitate, dar acest aspect ar putea acoperi o realitate istorică. Oricum o istoriografie a Țării Oașului trebuie să aibă în vedere și creațiile literare din secolul trecut, inspirate din tradiția istorică.

Relevarea ethosului istoric românesc din Țara Oașului prin intermediul documentelor istorice sau a istoriografiei în general, rămîne o problemă deschisă și totodată plină de generozitate pentru cercetarea istorică.